

УДК 37.015.31-056.24

КІНЕЗІОЛОГІЧНІ ВПРАВИ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Людмила Таган

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті наголошено, що для вирішення проблем психічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами в корекційній роботі необхідно застосовувати кінезіологічні вправи, які допоможуть дітям зазначеної категорії розвивати психічні процеси, долати труднощі в освітній діяльності, знімати втому та стрес, викликані розумовим та емоційним напруженням. З'ясовано, що кінезіологічні вправи сприяють розвитку головного мозку через рух. Саме моторна недостатність виступає можливою причиною відставання в розумовому розвитку. Тому починати вирішувати проблеми дітей з особливими освітніми потребами ефективно не з корекції вищих психічних функцій, а з поповнення сенсомоторного інтелекту за допомогою спеціальних вправ. У науковому дослідженні описано методику проведення кінезіологічних вправ, охарактеризовано їхні основні групи та наведено приклади виконання вправ.

Ключові слова:

сенсомоторний інтелект; діти з особливими освітніми потребами (ООП); кінезіологічні вправи.

Resume:**Tahan Liudmyla. Kinesiology exercises in working with children with special educational needs**

To solve the problems of mental development of children with special educational needs in correctional work, it is necessary to use kinesiology exercises that will help children of this category to develop mental processes, overcome difficulties in educational activities, relieve fatigue and stress caused by mental and emotional stress. Kinesiology exercises promote brain development through movement. Motor insufficiency is a possible cause of retardation in mental development. Therefore, it is effective to start solving the problems of children with special educational needs not by correcting higher mental functions, but by replenishing sensorimotor intelligence with the help of special exercises. The article describes the technique of conducting kinesiology exercises, characterizes their main groups, and gives examples of exercises.

Key words:

sensorimotor intelligence; children with special educational needs (SEN); kinesiological exercises.

Постановка проблеми. Сенсомоторний розвиток дітей з ООП відстає за термінами формування і проходить нерівномірно, що має негативний вплив на психічний розвиток дитини: страждає пізнавальна активність, порушується мовленнєва діяльність, моторика, ускладняється соціалізація, уповільнюються темпи формування вищих психічних функцій. Щоб вирішити проблеми психічного розвитку дітей з ООП, треба першочергово відновити базовий сенсомоторний рівень, який складається з моторики й координації. Кінезіологія, як наука про розвиток головного мозку через рух, дає змогу вирішувати питання розвитку міжпівкульної спеціалізації, синхронізації роботи півкуль, розвитку загальної та дрібної моторики, розвитку пам'яті, уваги, уяви, мислення; розвитку мовлення, формування довільності, зняття емоційної напруги, створення позитивного емоційного настрою дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою розгляду проблеми є фундаментальні роботи Ж. Піаже (періоди розвитку інтелекту людини), М. Бернштейна (теорія рухової активності), О. Лурія (теорія про локалізацію вищих психічних функцій в головному мозку), І. Сеченова (вчення про рефлекси головного мозку), І. Павлова (вчення про дві сигнальні системи), П. Анохіна (вчення про функціональні системи організму), В. Бальсевич (концепція фізичної активності). Використання кінезіології в корекційній роботі вивчали К. Василенко, В. Галущенко, Н. Лічман,

М. Шеремет. У своїх роботах науковці довели необхідність використання кінезіологічних вправ у роботі корекційних педагогів.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є ознайомлення з методикою проведення кінезіологічних вправ. У статті охарактеризовані основні групи кінезіологічних вправ та наведені приклади їх виконання.

Виклад основного матеріалу дослідження. З моменту свого народження дитина починає накопичувати сенсомоторний інтелект. Новонароджений не знає себе, не розуміє свої власні дії. Він знайомиться з навколишнім світом за допомогою органів чуття і власних рухів. Головне завдання дитини на першому етапі його життя – навчитися керувати та координувати своїми органами чуття та рухами власне тіло. Як тільки дитина починає рухатися, в її мозку формується внутрішня карта рухів, яка дозволяє їй орієнтуватися, взаємодіяти з навколишнім світом та самонавчатися. Ця внутрішня карта рухів називається сенсомоторним інтелектом.

Швейцарський психолог Жан Піаже (1896–1980) виокремлював чотири головні періоди в розвитку інтелекту людини, першим з яких є сенсомоторний, який охоплює перші два роки життя дитини, тобто розгортається до періоду інтенсивного опанування мовою. Розглянемо стадії сенсомоторного періоду детальніше.

1. Вправляння рефлексів (від 0 до 1 міс.)

На першій стадії нерозвинена мова й відсутні уявлення, а поведінка будується на основі координації сприймання й рухів. Народившись,

дитина має вроджені рефлекс. Деякі з них, наприклад, рефлекс смоктання, здатні змінюватися. Після деякої практики дитина смокче краще, ніж у перший день, потім починає смоктати не тільки під час їжі, але й у проміжках – свої пальці, будь-які предмети. Це стадія вправлення рефлексів, завдяки яким формуються перші навички.

2. Елементарні навички, первинні кругові реакції (від 1 до 4–6 міс.)

На другій стадії дитина повертає голову в бік подразника, стежить поглядом за предметом, що рухається, намагається схопити іграшку. В основі навички лежать первинні кругові реакції – дії, що повторюються. Дитина повторює одну й ту саму дію заради самого процесу. Дії підкріплюються власною активністю дитини, яка приносить їй задоволення.

3. Координація погляду та хапання (від 4–6 до 8–9 міс.)

На третій стадії з'являються вторинні кругові реакції, коли дитина зосереджена вже не на власній активності, а на змінах, викликаних діями. Дія повторюється заради того, щоб продовжити цікаві враження. Наприклад, дитина довго стукає брязкальцем, щоб продовжити його звук, проводить по прутах ліжечка всіма предметами, які виявилися в руках, і т.п.

4. Початок практичного інтелекту (від 8 до 11 міс.)

Схеми дій, утворені на попередній стадії, об'єднуються в єдине ціле і використовуються для досягнення мети. Коли випадкові зміни дій дають неочікувані ефекти – нові враження – дитина їх повторює і закріплює цю нову схему дій. Таким чином, на четвертій стадії розвитку дитини відбувається подальше вдосконалення цілеспрямованих і довільних дій.

5. Третинні кругові реакції (від 11–12 до 18 міс.)

Дитина вже спеціально змінює дії, щоб подивитися, до яких результатів це приведе. Вона активно експериментує.

6. Початок інтеріоризації схем дій (від 18 до 24 міс.)

Якщо дитина раніше здійснювала різні зовнішні дії, щоб досягти мети, пробувала, помилялася, то тепер вона вже може комбінувати схеми дій подумки і раптово приходиться до правильного рішення.

Отже, дитина протягом двох перших років життя поступово проходить шлях від безумовних до умовних рефлексів, які, в свою чергу, сприяють виникненню довільних та скоординованих рухів (Поліщук, 2007). Це відбувається завдяки накопиченню схем рухів, схем взаємодії з предметами, з оточуючою дійсністю і складає сенсомоторний інтелект, на

основі якого базуються всі інші інтелектуальні здібності людини. Завдяки якісному формуванню сенсомоторного інтелекту дитина згодом успішно оволодіє, насамперед, мовленнєвою, в подальшому, – освітньою діяльністю, опанує складні процеси читання та письма, впорається з різними математичними операціями (Лічман, 2018).

Що стосується дітей з ООП, то їх сенсомоторний розвиток в цілому відстає за термінами формування у порівнянні з дітьми, які розвиваються нормально, і проходить дуже нерівномірно. Багато вчених зазначають, що у дітей із відхиленнями у розвитку на ранніх етапах розвитку уповільнюється швидкість прийому та переробки вхідної інформації. Мова в цьому випадку йде не лише про порушення сенсорних систем, відносно яких це було б очевидно і природно. Йдеться про загальне уповільнення темпу психічних процесів, швидкості переробки інформації та труднощі у її зберіганні й відтворенні при збережених сенсорних системах, наприклад, зорової у глухих і слабочуючих дітей.

Майже у всіх дітей із відхиленнями у розвитку відмічається недорозвиток моторики, водночас вираженість і причини моторного недорозвитку у таких дітей різні. Недоліки можуть поширюватися як на велику, так і на дрібну моторику. У свою чергу це призводить до уповільнення темпів формування різноманітних рухових навичок, автоматизація яких вимагає багато часу і зусиль. Крім того, сформовані навички характеризуються неміцністю і тенденцією до швидкого розпаду. Недоліки в моторній сфері дуже часто виявляються в різноманітних стереотипно повторювальних рухах.

Деякі дослідники не без підстав вважають, що моторний недорозвиток звужує можливості взаємодії дитини з навколишнім світом, збіднюючи запас знань про нього. Також, звужується коло емоційних стимулів, які впливають на дитину завдяки його руховій активності. Можливо, саме моторна недостатність є причиною відставання в розумовому розвитку і, перш за все – у формуванні наочно-дієвого мислення (Шеремет, & Василенко, 2018).

Аналізуючи результативність корекційно-розвивальної роботи, педагоги зазначають, що в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, традиційні методи психолого-педагогічного впливу є неефективними у багатьох випадках. Корекційного впливу потребують перш за все не вищі психічні функції, а базовий сенсомоторний рівень, тобто

розвиток дефіцитарних функцій, що, можливо, були втрачені у період раннього розвитку.

Відновити та поповнити сенсомоторний інтелект, який був втраченим або не в повному обсязі сформованим в період новонародженості та в ранньому дитинстві, допоможе виконання певної кількості спеціальних вправ. Автором цих вправ – Гімнастики Мозку – є доктор філософії, психолог Пол Деннісон. Багато років американський педагог працював із дітьми, які мали труднощі у навчанні. Спостерігаючи за дітьми, Пол Деннісон дійшов висновку, що діти «навчаються не тільки головою». Він розробив прості та ефективні вправи, які забезпечують синхронізацію двох півкуль мозку та полегшують процес навчання. Ці 26 вправ Пол Деннісон назвав – Гімнастика Мозку. Експеримент з учнями спеціальної школи показав, що їхня успішність підвищилася на 50%, значно покращилася концентрація уваги. Ефективність Гімнастики Мозку полягає в тому, що її вправи дозволяють використовувати обидві півкулі мозку. В книзі «Гімнастика для мозку» Пол Деннісон стверджує, що завдяки простим вправам мозок насичується киснем, в ньому утворюються нові нейронні зв'язки, стабілізується робота лівої та правої півкулі.

Встановлено, що одна півкуля мозку (у більшості людей – ліва) відповідає за аналітичні функції, мисленнєву діяльність, здатність до логічних висновків. Друга півкуля – за емоційну діяльність та пам'ять. Ліва півкуля активізується м'язами правої сторони тіла. Права стає активною, коли задіяні м'язи лівої сторони тіла. Цей висновок використовує кінезіологія для того, щоб досягти одночасного включення в роботу обох півкуль. Стрес, боязнь помилитися та невпевненість у власних силах призводять до того, що виключається одна півкуля, мозок працює з половинним потенціалом, і дитина не опановує навчально-пізнавальною діяльністю, зазнає труднощів у навчанні.

Кінезіологічні вправи допомагають подолати стресові ситуації, поліпшити роботу мозку і всього тіла, сприяють гармонійному розвитку особистості та її творчої самореалізації. Основна мета кінезіології – розвиток міжпівкульної взаємодії та синхронізація роботи півкуль головного мозку, що сприяє активізації розумової діяльності (Челнокова, 2018).

Виконання кінезіологічних вправ сприяє розвитку мовлення, дрібної моторики, покращує стан пам'яті, уваги, мислення, допомагає усунути дислексію і дисграфію. Кожна з кінезіологічних вправ збуджує певну ділянку мозку і вмикає механізм об'єднання думки і рухів. У результаті цього новий навчальний матеріал сприймається більш цілісно

і природно, як би розумом і тілом, і тому краще запам'ятовується. Крім цього, вправи для мозку також сприяють розвитку координації рухів і психофізичних функцій. Також за допомогою рухів та спеціальних поз можна покращити настрій дитини, відтворити в ній позитивні емоції.

Кінезіологічні вправи вдосконалюють механізми адаптації дитячого організму до зовнішнього середовища, знижують захворюваність і роблять життя дитини безпечнішим завдяки таким якостям, як спритність, сила, гнучкість; готують дитину до школи, поступово привчають її витримувати навантаження, проявляти волю.

Кінезіологічні вправи для дітей проводять у будь-які режимні моменти: під час рухливих ігор впродовж заняття, уроку, або фізкультпаузи, фізкультхвилинки. Час виконання може становити від 5 до 30–40 хвилин на день залежно від віку та індивідуальних особливостей дитини. Корекційні педагоги можуть застосовувати кінезіологічні вправи як індивідуально, так і в груповій роботі. Вправи виконують із різних вихідних положень: стоячи, лежачи або сидячи за столом. Поступово можна ускладнювати виконання вправ: прискорювати темп виконання, приєднати рухи очей та мовлення до рухів основних частин тіла, збільшувати серію виконання рухів, додавати до засвоєних рухів нові складні вправи (*Гімнастика для мозку...*, 2017). Ефективність застосування кінезіологічних вправ у роботі з дітьми з ООП залежить від систематичності їхнього проведення та поступового ускладнення та урізноманітнення.

Серед кінезіологічних вправ виокремлюють вправи, що виконують у стані спокою. Вони корисні, по-перше, для концентрації уваги; по-друге, знімають нервовість, невпевненість та страх. Інші – це динамічні вправи, які бадьорять, поліпшують настрій.

Під час виконання кінезіологічних вправ необхідно обов'язково стежити за питним режимом дітей. Адже, всім відомий факт, що мозок на 90% складається з води і першим відчуває зневоднення, реагуючи розумовим виснаженням та втомою.

Виділимо чотири основні групи кінезіологічних вправ.

До *першої групи* належать вправи, рухи яких перетинають певну середню лінію тіла.

Перехресні рухи

Мета: розвиток координації і орієнтації у просторі, збудження обох півкуль мозку одночасно та розвиток біокулярного зору (пластичне видіння обома очима).

Виконання вправи. Під ритмічну музику вільно розмахувати руками: по черзі торкатися

лівою рукою – правого коліна, потім правою рукою – лівого коліна. Виконувати обертання очей вгору, вниз, праворуч, ліворуч тощо. Після вправи доречно зручно сісти, зчепити руки в замок та налаштуватись на продуктивну роботу обох півкуль мозку.

Тривалість вправи: не менше 1 хвилини.

Ліниві вісімки

Мета: усунення плутанини букв при читанні та написанні; сприяння розрізненню та запам'ятовуванню символів; полегшення розшифровки письмової мови; покращення координації і центрівки тіла; допомога у написанні незалежно від пов'язаних з цим процесом стресів.

Виконання вправи. Малювання у повітрі знака безкінечності (центр знака – навпроти перенісся). Спочатку педагог плавно пересуває одну руку дитини, починаючи з центру вгору – ліворуч, обводячи три рази уявлений знак безкінечності. Дитина повинна уважно слідкувати за кінчиками пальців своєї руки, не мигаючи, не відводячи погляду і не затримуючи дихання. Потім те ж саме – іншою рукою та двома руками, зачепивши їх у замок. Надалі розмір знака і ту відстань, на котрій він «малюється» використовувати в різних варіантах.

Тривалість вправи: не менше 3-5 хвилин.

У *другу групу* входять вправи, що розтягують м'язи тіла. Це сприяє подоланню м'язових дистоній і затисків, оптимізації та стабілізації загального тону тіла та підвищення рівня психічної активності. Всі вправи на розтяжки потребують повільного виконання.

Зірка

Вихідне положення. Лежачи на спині.

Виконання вправи. Дитина лягає в позу «зірки», злегка розвівши руки і ноги, а потім – виконує діагональні розтяжки: відтягується п'ята правої ноги і ліва рука – по діагоналі, при цьому ліва нога і права рука розслаблені. Розслабитися. Потім те саме виконується по іншій діагоналі. «Зірку» потрібно робити не лише на спині, а й на животі.

Човник

Вихідне положення. Лежачи на животі.

Виконання вправи. Витягнутися всім тілом. Потім за інструкцією педагога дитина піднімає обидві руки і ноги, після утримання пози декілька секунд – опустити. Разом із кінцівками піднімаються і опускаються голова і очі.

Кішка

Вихідне положення. Лежачи на животі.

Виконання вправи. встати на карачки, спираючись на коліна і долоні; стегна та руки перпендикулярні підлозі. Із вдихом відвести голову назад і прогнути хребет униз. Із

видихом – зашипіти; підборіддя – до грудей, спина вигинається вгору.

Крила птаха

Виконання вправи. Ноги схрещені, спина пряма; змахувати руками, як крилами.

Тривалість вправи: не менше 1 хвилини.

Силач

Виконання вправи. Виконати контрастне напруження та розслаблення плечового поясу, рук і ніг, уявляючи, що ви тримаєте в руках (ногою, на плечі) важкі гири.

Тривалість вправи: не менше 1 хвилини.

Скручування корпусу

Виконання вправи. Скручування тулуба праворуч-ліворуч, захльостуючи розслаблені руки за спину.

Тривалість вправи: не менше 1 хвилини.

Сова

Мета: розтягування м'язів шиї і плечей, відновлення їх рухливості і звільнення від фізичного напруження, яке виникає, коли ми тримаємо книгу, сутулимося. Або, коли намагаємося координувати роботу очей і вух для читання, письма. Допомагає зосередитися, покращує увагу, пам'ять.

Виконання вправи. Права рука натискає на лівий м'яз між шиєю і плечем, голову повертати зліва направо, на видиху вимовляючи «Ух» 5 разів. Вправу виконувати 3 рази. Поміняти руки і повторити, розслабляючи правий м'яз. Завдяки «Уханню» знімаються щелепні стискання, що поліпшує мовлення.

Третя група – енергетичні вправи.

Будильник (Кнопки мозку)

Мета: зняття втоми, поліпшення настрою.

Виконання вправи. Великим та вказівним пальцями однієї руки масирувати дві точки: м'які місця під ключицею близько до грудини. Вказівним та середнім пальцями другої руки масирувати пупок коловими рухами. Після вправи доречно покласти язик на піднебіння та подумати про щось приємне.

Тривалість вправи: 1хвилина.

Коливання маятника

(Розкачування центру тяжіння)

Мета: Розслаблення мускулатури, що втомилася під час тривалого сидіння. Вплив на рівновагу та координацію тіла, абстрактне мислення, зорову пам'ять, почуття власної гідності.

Виконання вправи. Стоячи, ноги схрестити. Нахилитись так, щоб верхня частина тулуба та руки вільно звисали вниз. Розкачуватись ліворуч-праворуч з великою амплітудою, іноді міняючи положення ніг.

Тривалість вправи: до тих пір, поки це не дасть задоволення.

Вушки

Мета: підтримання кори головного мозку в тонусі, зменшення відчуття шуму у вухах, головної болі, запаморочення.

Виконання вправи. Вуха розтираються долонями, як ніби вони замерзли; розминаються три рази згори вниз; зворотньо-поступальним рухом розтираються в горизонтальній площині (2-5 пальці з'єднанні і спрямовані до потилиці, лікті вперед).

Потім вуха закрити долонями, а пальці прикласти до потилиці. Зблизивши їх. Вказівними пальцями злегка постукувати по потилиці до 3-х разів.

Черепаха.

Мета: зняття напруги з плечей і ший, поліпшення кровообігу голови, руху спинномозкової рідини.

Виконання вправи. Дитина імітує повільні рухи голови черепахи, яка то визирає з панцира (плечі опускаються, підборіддя тягнеться вперед і вгору), то ховається в нього (плечі піднімаються, підборіддя – до грудей), то крутить головою на всі боки. Більш складний варіант – рухи виконуються з нерухомими розслабленими плечима – голова як би «вкручується» у плечі.

До *четвертої групи* належать позотонічні вправи

Гачки Денісона

Виконання вправи. Схрестити щиколотки, витягнути руки вперед, схрестити долоні одна до одної, зчепивши пальці в замок, вивернути руки всередину на рівні грудей так, щоб лікті були спрямовані вниз. Перехресно міняти положення рук і ніг.

Громовідвід**(Точки землі та простору)**

Мета: розслаблення центральної нервової системи; збільшення концентрації уваги, стимуляція при напруженому стані.

Виконання вправи. Двома пальцями однієї руки терти над верхньою губою та під нижньою губою. Вказівний та середній пальці другої руки покласти на пупок та легко його масажувати. Після трьох глибоких вдихів поміняти положення рук. Під час масажу добре тягнути який-небудь звук (мукати).

Потім одну руку знову покласти на пупок, а другою злегка погладжувати копчик. Після трьох глибоких вдихів поміняти положення рук.

Тривалість вправи: приблизно по 1хвилині.

Кухар**(Енергійне сидіння)**

Мета: Одночасне розслаблення та активізація; сприяння зниженню емоційного загострення на неприємному, концентрації уваги, рівновазі та координації рухів, реальній самооцінці, правильному диханню.

Виконання вправи. Зручно сісти. Закрити очі. Глибоко вдихати через ніс, при цьому язик класти на піднебіння. Видихати через рот – язик класти у вихідне положення.

Тривалість вправи: по 1 хвилині.

Через хвилину сісти рівно і притиснути кінчики пальців однієї руки до кінчиків пальців другої руки. Глибоко дихати протягом однієї хвилини.

Вимикачі світла**(Пагорбки на лобі – позитивні точки)**

Мета: Налаштування на ще не вирішене та в чомусь неприйняте завдання. Зняття стресу та напруги; зняття розумової блокади; активізація пам'яті. Сприяє визначенню об'єктивної оцінки.

Виконання вправи. Кінчиками пальців легенько доторкнутися до таких точок-пагорбків: між бровами і там, де починає рости волосся (краще, якщо це робить дитині дорослий). Закрити очі, розслабитись. Поміркувати про не вирішене завдання.

Тривалість вправи: за бажанням, мінімально 1 хвилина.

Цю вправу можна замінити на рівноцінну за ефективністю вправу: покласти ніготь безіменного пальця на кінчик великого.

Висновки. Отже, кінезіологічні вправи сприяють збудженню певних ділянок мозку і вмикають механізм об'єднання думки і рухів. У результаті цього новий навчальний матеріал сприймається більш цілісно і природно, як би розумом і тілом, і тому краще запам'ятовується. Крім цього, вправи для мозку також сприяють розвитку координації рухів і психофізичних функцій. Також за допомогою рухів та спеціальних поз можна покращити настрій дітей, відтворити в них позитивні емоції. Таким чином, використання кінезіологічних вправ у корекційній роботі з дітьми з ООП ефективно допомагає у подоланні відхилень у розвитку дітей зазначеної категорії.

Список використаних джерел

- Гімнастика для мозку. Альбом для гармонійного розвитку обох півкуль мозку* (2017). О.П. Кудря, О.В. Грищенко (Ред.). Київ. 66 с.
- Лічман, Н.М. (2018). Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. *Логопед*, 6, 12–16.
- Манько, Н.В. (2008). *Діагностика та корекція*

References

- Gymnastics for the brain. Album for the harmonious development of both sides of the brain* / O.P. Kudrya, O.V. Grishchenko. (2017). Kyiv, 66 p. [in Ukrainian]
- Lichman N.M. (2018). Kinesiology as a means of developing the understanding and intellectual abilities of children with special social needs // *Speech therapist*. No. 6. P. 12–16. [in Ukrainian]

- мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: Науково-методичний посібник. Київ: КНТ. 256 с.
- Поліщук, В.М. (2007). *Вікова та педагогічна психологія*. Суми. 330 с.
- Челнокова, М.С. (2018). Особливості корекції негативних психоемоційних станів як наслідків конфліктів у навчально-виховному процесі засобами кінезіології. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології: зб. наук. праць*. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 7/1, 243–258.
- Шеремет, І.В., & Василенко, К.С. (2018). Теоретичний аналіз проблем застосування кінезіологічних вправ у роботі вчителя основ здоров'я для формування та збереження здоров'я школярів. *Матеріали другого міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління»: Зб. наук. праць в 2-х частинах*. Страшко С.В. (Ред.). Київ: Алатон, 2 (2), 142–145.
- Manko N.V. (2008). Diagnosis and correction of mental development in early age children: Scientific and methodological handbook. K.: KNT, 256 p. [in Ukrainian]
- Polishchuk V.M. (2007). Age and pedagogical psychology. Sumy, 330 p. [in Ukrainian]
- Chelnokova M.S. (2018). Peculiarities of correction of negative psycho-emotional states as a consequence of conflicts in the educational process by means of kinesiology / M.S. Chelnokova, I.V. Sheremet, K.S. Vasylenko. Professional education: methodology, theory and technology: Collection of scientific works. Pereyaslav-Khmelnitsky: DVNZ "Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named after Grygory Skovoroda". Vol. 7/1. pp. 243-258. [in Ukrainian]
- Sheremet I.V., Vasylenko K.S. (2018). Theoretical analysis of the problems of using kinesiology exercises in the work of a teacher of the basics of health for the formation and preservation of the health of schoolchildren. Materials of the second international symposium "Education and health of the younger generation": Collection of scientific works in 2 parts / Edited by. Strashko S.V. K.: Alaton. Vol. 2. Part 2. pp. 142–145. [in Ukrainian]

Відомості про автора:

Таган Людмила Володимирівна
Lyudmilavl.3011@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Наукового містечка, 59,
м. Запоріжжя, 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-103-108

*Матеріал надійшов до редакції 07. 08. 2023 р.
Прийнято до друку 31. 08. 2023 р.*

Information about the author:

Tahan Liudmyla Volodymyrivna
Lyudmilavl.3011@gmail.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-103-108

*Received at the editorial office 07. 08. 2023.
Accepted for publishing 31. 08. 2023.*